

Overgenomen uit: Begijnhofkrant 58 (2017) 17 - 18
Het begijnhof van Breda: gebouwen vol geschiedenis
Laatste in reeks van vijf boeken over 750-jarig begijnhof
Boekbespreking
Jef Florizoone

Ter gelegenheid van de viering van 750 jaar begijnhof in Breda is deze zomer een nieuw boek verschenen. Het gaat om het laatste deel in een reeks van vijf boeken (*), die tussen 2011 en nu verschenen zijn. Dit laatste boek “*Het Begijnhof van Breda – Gebouwen vol geschiedenis*” is uitgegeven onder eindredactie van bouwhistoricus drs. John Veerman bij Uitgeverij Matrijs in Utrecht (ISBN 978-90-5345-522-7).

Het boek beschrijft de geschiedenis van het begijnhof van Breda met bijzondere aandacht voor de bouwhistorie van het hof en is gebaseerd op een studie uitgevoerd door drs. John Veerman. Hij beschrijft het complex van de individuele woningen en de bebouwing en verbouwingen door de eeuwen heen. De laatste begijn van Breda stierf in 1990. Uit het verhaal blijkt dat het eerste begijnhof oorspronkelijk op een andere plaats stond, meer bepaald op grond verkregen van de Heer van Breda (document van 22 maart 1267), maar wanneer die zijn kasteel wilde vergroten, moest het begijnhof worden verplaatst. Het werk omvat een zevental hoofdstukken, die we kort samenvatten.

Rooms-katholieke leefgemeenschappen

Veerman bespreekt hierin de invloeden die in de 12-13de eeuw geleid hebben tot de begijnengemeenschappen, met oog voor het nieuwe religieuze bewustzijn dat eraan ten grondslag lag, gekoppeld aan de behoefte aan nieuwe (samen)-leefwijzen en de drang om het materiele ten gunste van het spirituele te verzaken, voortbouwend op de devotie van bekende mystici. De grote vraag is natuurlijk: wat beschouwt men als een begijnhof, hoeveel huizen telt het, was het ommuurd enz.? Welke organisatie was er in een begijnhof? De oudste bekende regels van het begijnhof van Breda dateren van 1516. De auteur bespreekt de verschillende vormen van begijnhoven (pleinvorm, stratenvorm en mengvorm, welke gebouwen op een begijnhof, bouwwijze van kerken/kapellen, nutsgebouwen). Het begijnhof van Breda is momenteel 8165 m² groot, waarvan 58% onbebouwd is. Nu zijn er nog 29 woningen. Het maximale aantal begijnen dat er ooit op het begijnhof woonde, was 58 (rond 1680), dus het gaat eerder om een klein begijnhof.

Ze hebben heel veel archieven (circa 42.000 documenten), die alle gedigitaliseerd zijn en te vinden zijn op internet (sinds 2013). Het begijnhof wordt nu bewoond door alleenstaande vrouwen.

De oorsprong van het begijnhof

Zoals hierboven al vermeld, kregen de begijnen in 1267 het document met de eigendomsoverdracht van de grond. Ze kregen de toestemming om een kapel te bouwen en moesten vanaf dat moment geen cijns meer betalen. Maar wellicht is de stichting van de begijnengemeenschap al vroeger te plaatsen (midden 13de eeuw?). De grond lag tussen het kasteel van de Heer van Breda en het Hof Valkenberg, een soort van vrouwenresidentie. De archeologische studie van het eerste begijnhof komt verder nog uitvoerig aan bod. Er zijn sporen aangetroffen van houten huizen/gebouwen en een houten kerk, later uiteraard ook van stenen huizen en een kerk. In 1480 waren er 16 huizen, bewoond door 37 begijnen. Ook een groot aantal graven is grondig onderzocht. Van de 99 gevonden skeletten bleken er 90 van het vrouwelijke

geslacht te zijn. Op basis van metingen kon men vaststellen dat de vrouwen gemiddeld circa 159,9 cm groot waren, de mannen 165,8 cm. De gemiddelde leeftijd van de overledenen was 43,2 jaar. Er zijn heel wat voorwerpen gevonden, onder meer munten. Er zijn ook spinsteeentjes gevonden en vingerhoeden uit de 15de en 16de eeuw, veel meer dan men normaal verwacht bij dergelijke opgravingen, maar dit is logisch gezien de “textielactiviteiten” van de begijnen.

Renaissance: transformatie in Breda

In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe Breda werkelijk in enkele jaren het renaissanceproces doormaakte onder de stuwende kracht van de heren van Nassau. Hendrik III van Nassau was een machtig man en onderhield een zeer goede relatie met Karel V. In 1530 werd hij zelfs de opperkamerheer van Keizer Karel. Tussen 1522 en 1530 woonde Hendrik III in Spanje bij Keizer Karel. In een periode van 50 jaar (1510-1560) is de bebouwing van Breda totaal gewijzigd. Reeds in 1527 gaf graaf Hendrik III aan dat hij het begijnhof wilde verplaatsen. Maar de begijnen toonden zich taaie onderhandelaars! De echte verhuizing zou dan ook pas in 1535 plaatsvinden. Men haalt in de tekst ook het feit aan dat in 1515 Hans Sc(h)aller uit Neurenberg een mastbos kwam aanleggen ten zuiden van het kasteel, wellicht om later voldoende bouwhout te hebben bij de verbouwingen en omdat hij hout in eigen beheer wou produceren.

Een nieuw begijnhof

De onderhandelingen sleepten lang aan en uiteindelijk verhuisden de begijnen naar 150 meter verderop. Maar ze konden tijdens de onderhandelingen heel wat binnenhalen. Zo mochten ze de materialen van het oude begijnhof behouden en hergebruiken in het nieuwe. Daarnaast mochten ze de materialen van het Hof Valkenberg, dat eveneens sneuvelde bij de verhuisoperatie, gebruiken en ze kregen nog een grote som geld. Bovendien verkregen ze een levenslange “sauvegarde”. Tot slot kregen ze de bestaande Wendelinuskapel, een soort privekapel van de Heren van Breda, die ze konden omvormen tot de kerk van het nieuwe begijnhof.

Het begijnhof van Breda, met achteraan de Wendelinuskapel, nu de Waalse Kerk.

De eerste begijnen verhuisden naar hun nieuwe huizen in de zomer van 1535. Daar niet iedereen tegelijkertijd kon verhuizen, werd er geloot wie het eerst mocht verhuizen. Op de lijst van begijnen die konden verhuizen, komt ook de naam “Lijmken van Turnhout” voor. Doordat de huizen allemaal tegelijkertijd werden gebouwd in een korte periode, komt de betrekkelijke individualiteit van alle woningen niet sterk tot uiting. De huisjes hadden geen verdieping. Er woonden 2 tot 3 begijnen in een huis. De huizen zijn nadien (circa 1870) grondig verbouwd en kregen toen allemaal een verdieping.

De Wendelinuskapel werd ook verbouwd tot ze ongeveer even groot was als de vroegere begijnhofkerk. De diverse verbouwingen van de Wendelinuskapel zijn grondig onderzocht en beschreven. Merkwaardig is de ontdekking van een Catharinabeeldje dat in de eikenhouten toegangsdeur gebeiteld was, met onder haar voeten de Romeinse keizer Maximinus.

Dendrochronologisch onderzoek van het dak wijst op balken die te dateren zijn tussen 1501 en 1523. Deze kapel hebben de begijnen later echter moeten afstaan aan de Waalse Kerk.

Alles wijst er ook op dat de kerk niet verwoest geweest is tijdens de Beeldenstorm, die ook in Breda gewoed heeft (22/23 augustus 1566).

Het begijnhof van Breda, met de nieuwe Sint-Catharinakerk op het begijnhof.

De 17de en 18de eeuw

Gedurende de Tachtigjarige Oorlog komt Breda afwisselend in Staatse of Spaanse handen. Dan wordt de begijnen ook hun kerk ontnomen en wordt dit de Waalse Kerk. In de zuidelijke vleugel van het begijnhof richtten ze een noodkerkje op, wellicht in de kapel van de vroegere infirmerie. In 1731 wilden de Staten-Generaal het katholieke geloof inperken. Op dat moment woonden er nog 42 begijnen op het hof, maar het landsbestuur stuurde erop aan dat de populatie van het begijnhof zou uitsterven. Er mochten geen novicen meer worden aangenomen. De begijnengemeenschap kromp daardoor tot 30 personen, maar vanaf 1747 mocht men toch weer novicen aanvaarden.

In de periode 1647-1650 bedroeg de jaarlijkse huurprijs voor een huis 12 tot 16 gulden.

Wou je een huis kopen, dan was de koopsom circa 130 gulden. Tussen 1781 en 1789 werden de zolders en daken van de huizen verhoogd.

Het begijnhof vanaf 1800

In 1823 kwam pastoor Van Zon op het begijnhof wonen. In de periode 1830- 1859 heeft hij het begijnhof ingrijpend laten verbouwen. Hij liet ook een nieuwe St.-Catharinakerk (tussen 1836 en 1838) en een nieuw poorthuis (1830) bouwen. In deze kerk ligt een zeer mooie tegelvloer uit die periode. Het poorthuis is de volgende jaren nog dikwijls verbouwd

(de laatste keer in 1980). Voor het nieuwe poorthuis had de pastoor hardsteen besteld in Antwerpen, maar omdat België in opstand gekomen was tegen Willem I, liet die geen handel met België toe. Met een list wist de pastoor zijn stenen toch te importeren via Duitsland, Rotterdam en zo naar Breda! Ook de pastorie werd in 1850 grondig verbouwd. Na pastoor Van Zon kwam pastoor Verdaasdonk (1859- 1885) en die ging met de verbouwingen verder. In 1860 kwam er een nieuwe “meesteresse”-woning. Men bouwde ook negen nieuwe huisjes aan de noordkant van het begijnhof (1860-1863). En tussen 1966 en 1980 werd het begijnhof nogmaals grondig gerestaureerd, omdat de huizen te weinig comfort boden om ze te kunnen verhuren.

Bouwhistorisch onderzoek

In dit hoofdstuk wordt beschreven welke technieken allemaal gebruikt zijn bij het bouwhistorisch onderzoek. Met beschrijft in detail de verschillende constructies en bouwmaterialen die doorheen de eeuwen zijn gebruikt en dit met zeer grote precisie. Door de grondige bestudering van de constructies leren we veel over de evolutie van de gebouwen. Wanneer je dit hoofdstuk aandachtig gelezen hebt, besef je dat een “oude muur” veel meer is dan een opeenstapeling van stenen!

Conclusie

Dit boek is een zeer nuttige bron van informatie, in de eerste plaats over het begijnhof van Breda, maar het leert ons ook veel andere zaken die verband houden met het begijnenleven. Het is bijzonder mooi geïllustreerd, met zeer veel foto's en heldere kaarten en bouwschema's. Door jarenlange opzoekingen (circa 20 jaar) is een overvloed van informatie beschikbaar gekomen. De historische gegevens uit het uitgebreide archief en de archeologische en bouwtechnische onderzoeken vullen elkaar uitstekend aan, waardoor ze een zeer goed beeld geven van de evolutie van het begijnhof vanaf zijn prille ontstaan tot nu. Achteraan vind je een interessante literatuurlijst, waar je nog verdere informatie kunt uithalen. Een boek dat ik aan iedereen aanbeveel om te lezen en een schitterende afsluiting van de viering van '750 jaar Begijnhof in Breda'!

(*) In het kader van het jubileum '750 jaar Begijnhof in Breda', dat in 2017 werd gevierd, liet het bestuur van het begijnhof een serie boeken verschijnen. Het fotoboek *Leven tussen 't Klooster en de Wereld* (Miranda Dahlhaus) uit 2011 toont de ontwikkeling van de begijnencommunity en het begijnhof in Breda in de afgelopen 100 jaar.

In het tweede boek *Vrijheid in gebondenheid, de spiritualiteit van de Bredase begijnen* (2013) beschrijft drs. Ine Roozen de spiritualiteit van de Bredase begijnen.

Het derde boek handelt over het aloude archief van deze instelling en draagt de titel *Het geschrevene blijft. Het archief van het Begijnhof Breda* (2015).

Dit voorjaar verscheen *Het Bredase begijnhof in veranderende tijden. Een geschiedenis van 750 jaar* en het hier besproken boek is het vijfde en laatste in de reeks. De boeken worden verkocht in de ontvangstruimte van het Begijnhofmuseum, Catharinastraat 29, Breda.

Het Begijnhof van Breda – Gebouwen vol Geschiedenis
Drs. John Veerman Uitgeverij Matrijs, Utrecht, 192 blz., 29,95 euro, 2017,
ISBN 978-90-5345-522-7